

СЧЕТОВОДНО-ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПРИВЛЕЧЕНИЯ КАПИТАЛ В ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

доц. д-р Георги Баташки, гл.ас. д-р Диана Ималова,
ст.ас.д-р Румяна Маринова, докторант Венцислав Вечев¹

ACCOUNTING AND INFORMATION PROVISION OF THE MANAGEMENT OF BORROWED CAPITAL IN COMMERCIAL BANKS

Abstract:

Information provision is laying on the ground of effective management of every activity including that, related to borrowing of foreign money capitals in the banks. The accounting process in the banks is a basic source of information. The main thesis of the present work is related to the notion that there are a number of reserves for improving the accountyng and information provision and the activity of borrowing of foreign cpaitals whereas their usage will increase the usefulness and the value of accounting analysis conducted. Multiply options will be created on this ground to increase the effectiveness of the borrowed capital management.

Main taskof the present work is to make up scientifically well grounded suggestions for improving of the accounting process on the basis of critical analysis of the operation models of acconting interpretation of the borrowed cpaital in banks. The information created by this model to be transformed into a basic premise for effective analysis of the banking activity and on this ground to define adequateous decision making. The tendency is to give much more completed theoretical reason to the problems of the acconting and information process, whereas the conclusions withdrawn and reccommendations and suggestions given to contribute to practical solution of the problems.

Key words: borrowed capital, deposits, current account, bonds, accounting process framework, accounting analysis

JEL: M

Въведение

Банките се явяват основен фактор в икономическото развитие на всяка страна. Чрез привличането на средства от едни икономически субекти и тяхното последващо влагане в различни инвестиционни форми те се явяват активен участник в процеса на преразпределението на обществения капитал.

Осъществяваната от банките дейност по привличане на чужди парични капитали е свързана с проблеми от различен характер:

- Налице е различие при интерпретирането на привлечения капитал от гледна точка на банковата теория и практика. Това налага по-ясно характеризирание на привлечения капитал като обект на счетоводно отчитане;

- Членството на България в Европейския съюз налага съобразяването с действащите в Общността нормативни актове в областта на счетоводството, финансите и банковото дело. Те поставят нови изисквания и възможности пред

¹ Участието на авторите при написването на статията е както следва: доц. д-р Георги Баташки – въведение и заключение; гл.ас. д-р Диана Ималова – част I и II; ст.ас.д-р Румяна Маринова – част III; докторант Венцислав Вечев – част IV.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

банките за снабдяване с необходимия за осъществяване на дейността им финансов ресурс. Правилата относно капиталовата адекватност и разпоредбите в приложимите Международните стандарти за финансово отчитане изискват адекватното управление на кредитния, ликвидния, лихвения и пазарния рискове, свързани с дейността им. Извършването на защита на отделни позиции в инвестиционните портфейли на банките налага създаването на адекватна счетоводна интерпретация за отделните стопански операции и процеси;

- Наличието на алтернативни форми на инвестиране на паричните капитали на отделните субекти като взаимни фондове, управляващи дружества и т.н. засилва конкуренцията както между самите банки, така и между тях и другите участници на финансовите пазари. Използването на механизмите на ценовата конкуренция не е достатъчно за оцеляване в агресивната конкурентна борба.

Решаването на посочените проблеми изисква наличието на голям обем информация. Такава информация може да бъде “произведена” единствено с помощта на счетоводните методи и принципи. На базата на богатата по съдържание счетоводна информация може да се реализира ефективно управление на банковите субекти. Това определя значимостта на счетоводната отчетност в хода на управленския процес и издига на преден план потребността от научното ѝ изследване.

Ето защо изборът на темата е продиктуван от една страна от обективното място на банките в цялостния възпроизводствен процес и от друга, от първостепенната значимост на счетоводната информация за неговото управление. Налице са условия да се съизмерят и критично оценят както българската, така и чуждестранната нормативна база, да се предложат реалистични решения.

Усъвършенстването на счетоводно-информационното осигуряване на капиталоснабдяващата дейност на банките е важно и необходимо условие за рационалната организация и постигането на максимална ефективност от управлението на тази банкова дейност. Това налага научно изясняване и решаване на редица проблеми и въпроси от теоретико-методологичен и практико-приложен характер, свързани с успешното изграждане и функциониране на счетоводната система.

Основната теза в настоящата разработка е свързана с идеята, че съществуват множество резерви за подобряване на счетоводно-информационното осигуряване на дейността по привличане на чужди капитали, използването на които ще повиши полезността и ценността на провеждания счетоводен анализ. На тази база ще се създадат възможности за повишаване ефективността от управлението на привлечения банков капитал.

Основната цел на разработката е въз основа на водещите теоретични концепции и изследване на утвърдената банкова практика при счетоводното отчитане и анализа на привлечения капитал, да се открият и предложат решения за усъвършенстването им.

Тази цел може да се декомпозира в следните подцели:

1. Проучване на възприетата до момента банкова практика по отношение отчитането и анализа на акумулирания чужд паричен ресурс.

2. Предлагане и аргументиране на възможности за усъвършенствания в счетоводната интерпретация на този отчетен обект с оглед повишаване качеството на счетоводно-информационния продукт.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

3. Формулиране на насоки, цели и задачи на бъдещото развитие на банката във връзка с капиталоснабдителната дейност.

За практическата реализация на така формулираната основна цел е направен опит да се решат следните **задачи**:

1. Да се направи теоретична характеристика на счетоводството като исторически обособила се иконометрична система.
2. Да се очертаят особеностите на организацията на счетоводството в банките.
3. Да се изведат и аргументират възможности за усъвършенстване счетоводното отчитане на възникналите в хода на процеса по акумулиране на чужди парични средства стопански операции. Това налага при анализирането да се приложи изследователският подход, като се даде предимство на икономическото интерпретиране на счетоводните проблеми. Резултатите от това изследване да определят конкретните методи за отстраняването на съществуващите недостатъци в отчетния процес посредством нови научнообосновани и практически реализирани предложения.
4. Да се изследва ролята и значението на счетоводния анализ при управлението на банките.
5. Теоретично да се обоснове методика за счетоводен анализ на привлечения капитал в банките.

Обект на изследването е съществуващата практика в банките, свързана с дейността по акумулиране на чужд паричен ресурс и нейното отчетно-информационно осигуряване чрез системата на счетоводството.

Емпиричното изследване е проведено чрез анкетно проучване сред българските търговски банки с цел:

- изследване на съществуващата практика в отделните банки, по отношение счетоводното отчитане и анализа на операциите свързани с привличането на чужди капитали;
- обобщаване на резултатите и определяне на параметрите на съществуващата банкова практика;
- извеждане на основните проблеми в реализацията на счетоводно-отчетния процес и анализа на привлечения капитал в банките.

Ключови думи: привлечен капитал, депозити, влогове, облигационни заеми, счетоводно отчитане, организация на отчетния процес, счетоводен анализ

I. Теоретична характеристика на счетоводството като исторически обособила се иконометрична система

Ефективното управление на дейността на всяко предприятие и протичащите в нея стопански процеси и операции изисква те да бъдат непрекъснато наблюдавани и точно измервани.

Възникването на иконометрията като наука се обуславя от потребността за изследване на определени икономически явления и процеси, с оглед тяхното измерване, анализиране и прогнозиране. Ал. Димитров² пише, че не съществува еднозначен и общоприет отговор на въпроса за същността на иконометрията.

² ДИМИТРОВ, Ал. Въведение в иконометрията / Александър Димитров. - В. Търново: изд. "Абагар", 1995, с. 21.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

Ако акцентът се постави върху етимологията на термина³, то иконометрията може да се възприеме като наука за измерване, метрифициране, изследване на количествената страна на икономическите явления и процеси.

Счетоводството също се определя като “изкуство за измерване, съобщаване и интерпретиране на финансовата дейност”.⁴ Фьодор Белмер⁵ характеризира счетоводството като наука, която определя принципите за отчитане на предприятията в статично и динамично състояние с цел да изследва живота на отделните стопанства, посредством изчисляване на икономическите величини.

Редица обективни предпоставки оформят характера на счетоводната отчетност⁶ като иконометрична система. По-важните от тях могат да се очертаят в следните насоки:

- Чрез счетоводната отчетност се наблюдават и изучават редица важни икономически процеси и явления;
- Установените по строго документиран път с помощта на счетоводната отчетност факти са резултат на непрекъснато и многократно повтарящо се наблюдение, което им придава много по-голяма достоверност;
- Счетоводната отчетност позволява да се изучат стопанските факти и явления в тяхната конкретна форма и обществено-икономическите отношения да се изразяват в категории и цифри;
- “Произвежданата” от счетоводството информация позволява да се следят и контролират протичащите стопански процеси и да се съпоставят извършените разходи с резултатите от дейността на всяко звено;
- Счетоводната отчетност дава възможност да се извърши задълбочен анализ на процесите и явленията и да се установят закономерностите в тяхното развитие;
- На базата на своевременната, точна, обективна и достоверна счетоводна информация могат да се набележат и конкретни мероприятия за коригиращи въздействия върху целия стопански процес.

За обосноваването на посочените предпоставки следва да се подчертае, че счетоводната отчетност отразява икономическите явления и процеси, обобщени в паричен измерител, в тяхното единство и взаимовръзка, от една страна, в условията на ограничения по време, място и действащи нормативни разпореджения, а от друга страна, подчинени на действието на обективните икономически закони. Развитието и усъвършенстването на счетоводната отчетност е постоянен процес. Нейното съдържание непрекъснато се обогатява. Тъй като обществото постоянно повишава интереса си към измерването на възможностите за печалба на стопанските единици, счетоводните понятия и техники се променят непрекъснато, за да направят тези измервания по-значителни и по-достоверни.

³ Терминът “икометрия” се състои от две думи: икономия и метрика - измерване, метрифициране.

⁴ АМЕРИКАНСКИ счетоводни системи и стандарти.- Свищов, 1993, с. 9.

⁵ БЕЛМЕР, Ф. Обща теория на счетоводството (трето издание, попр. и доп.) / Фьодор Белмер.- Варна: печ. “Новини”, 1932, с. 3.

⁶ Без да се отричат аргументите в полза на разграничаването на понятията ”счетоводство” и ”счетоводна отчетност”, приведени от П. Бахчеванов (Вж. БАХЧЕВАНОВ П. Обща теория на социалистическата счетоводна отчетност / П. Бахчеванов.- София, 1958, с. 41-42.), както и тези изтъкнати от Ст. Обретанов и Й. Йотова (Вж. ОБРЕТАНОВ Ст. Счетоводството в йерархията на стопанското управление / Ст. Обретанов и Й. Йотова.- Варна: “Г. Бакалов”, 1977, с. 5-6.), в настоящата разработка се приема равнозначната им употреба.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

Счетоводната отчетност е една методически и научно изградена система за информация, която почива на строги логически основи. Посредством нея управленските органи на всяко предприятие получават “изчерпателна и абсолютно вярна, количествено изразена картина на целокупната стопанска дейност ...”, което позволява да се направят редица важни изводи, “както за имущественото състояние и финансовите резултати от дейността, така и за качеството на стопанско-организаторската работа в него”⁷.

В качеството си на цялостна и завършена по строеж и организация информационна и контролна система, счетоводството наблюдава, измерва, регистрира, анализира и контролира стопанските средства на предприятието според техния конкретен състав и предназначение, както и тяхното движение в процеса на кръгооборота им. Посредством използването на натуралните, трудовите и стойностните измерители, счетоводната отчетност се явява носител на разнообразна по количество и качество информация. Това позволява да се анализира всеотраслено състоянието и развитието на дейността на предприятието, да се следи техническото равнище на производството и да се контролира използването на материалните трудовите и финансовите ресурси. За да изпълни тази роля, обаче счетоводната информация трябва да бъде достоверна, ясна, точна, необходима и достатъчна, съобразена с обекта на управление и възникващите от това задачи, “при получаването ѝ да се регистрират минимални прояви на информационна ентропия”⁸. Предпоставки за това дава самият способ за задължително документиране на стопанските факти, явления и процеси в счетоводните документи и счетоводните регистри. От друга страна, предпоставка за достоверността може да се потърси и в непрекъснатостта на счетоводния процес във времето, предизвикана от самата непрекъснатост на възпроизводството и кръгооборота на капитала, отразявайки по този начин хронологичната последователност на извършваните стопански операции.

Чрез средствата и способите на счетоводството дейността на предприятието, както и състоянието и движението на стопанските средства и източниците за формирането им се обхващат непрекъснато, цялостно и изчерпателно. Характеризирайки се със самостоятелност, оригиналност, научна обосновааност и зрялост⁹ методът на счетоводството и свързаните с него способности откриват широки възможности за най-пълно, системно и достоверно отразяване на обективно съществуващата реалност в икономиката на отделните стопански единици. Те дават възможност да се открива съдържанието на отразяваните икономически явления и процеси, да се установява тяхната дълбока вътрешна връзка и зависимост.

Посредством счетоводната информация се реализира необходимата за всяко управление обратна информационна връзка между субекта и обекта на управление, която предопределя формирането и вземането на ефективни управленски решения. Това определя и значението на счетоводната отчетност в хода на управленския процес. В тази връзка, като особено показателно се посочва съждението на Коста Пергелов, че: “... рационалното организиране и

⁷ СПАСОВ, Димитър и др. Счетоводството на социалистическото търговско предприятие / Димитър Спасов и др. - Варна, 1974, с. 7.

⁸ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводство и анализ на баланса / Коста Пергелов.- София, 1998, с. 12.

⁹ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводната отчетност – обективно необходим компонент на икономическата информационна система / Коста Пергелов.- Доклад за международния симпозиум по счетоводство на тема: “Счетоводната отчетност в системата на икономическата информация”, Свищов: - август-септември 1972, с. 17.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

насочване на възпроизводствения процес не е мислимо без системно упражняване на контрол върху величината, динамиката и структурата на неговите елементи; без непрекъснато следене и изучаване на всички явления и процеси, които се извършват в икономиката на страната. Важно средство за изпълнение на тази задача във всички форми и степени на общественото икономическо развитие е създаването и използването на отчетната информация.¹⁰

Прилагането на счетоводните способности дава възможност да се установят причините за възникването и развитието на определени икономически събития. Например забавянето или ускоряването на обръщаемостта на оборотните средства, печалбата и рентабилността, причините за изменението в платежоспособността на стопанското предприятие и други. К. Пергелов¹¹ посочва, че чрез изясняването на причинността в микропроцесите, счетоводната отчетност съдейства за укрепване позициите на детерминизма в изследването и изясняването на икономическите събития.

Това, че счетоводната отчетност обхваща всички икономически явления и процеси, породени от протичането на възпроизводствения процес, тяхното подчертано систематично отражение в причинно-следствен аспект посредством счетоводните записвания, взаимната връзка и обусловеност на счетоводните показатели, съчетаването на хронологическото със систематическото отразяване на явленията (разглеждани като стопански операции и процеси) отрежда ролята на счетоводството като система осигуряваща измерителния процес на икономическите обекти.

Широко разпространено определение за иконометрията е, че в нея “се синтезират постиженията на теоретичния анализ на икономиката с постиженията на математиката и статистиката”¹². Счетоводството също би могло да се разглежда като съчетание и симбиоза на посочените три гледни точки - икономическа теория, статистика и математика.

Безспорна е връзката между икономическите теории и счетоводството. Едно от направленията в развитието на счетоводството е икономическото¹³. То се свързва с икономическите течения в развитието на обществените науки. Счетоводството приема за своя методологическа основа една или друга икономическа теория (теорията на пределната полезност (маржинализма), трудовата теория за стойността и други), представя се като своеобразен модел на процесите на производството в техните разновидности. Предметът на счетоводството еволюира адекватно на еволюцията на производителните сили и производствените отношения. Променящите се икономически условия и изгражданите въз основа на тях икономически доктрини разширяват и обогатяват предмета на счетоводството. От наблюдение и опазване на средствата и собствеността (в края на средните векове), днес в сферата на

¹⁰ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводство и анализ на баланса. Цит. труд., с. 11.

¹¹ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводната отчетност – обективно необходим компонент на икономическата информационна система, Цит. труд. с. 15

¹² ЛОПАТИНОВ, Л. Популярен икономико-математически речник / Л. И. Лопатинов. - София: Техника, 1975, с. 19-20.

¹³ Наред с икономическото се обособяват юридическо и биоикономическо направления в развитието на счетоводството. За повече подробности Вж. ИЛИЕВ, Г. и др. Основи на счетоводството / Г. Илиев и В. Божков. - Варна: ИК “Галактика”, 1995, с. 24-26. Ф. Белмер също свежда направленията в развитието на счетоводството до три: юридическо (персонифистично), икономическо (материалистическо), комунално (камарално), които, макар че съвпадат по наименование са с по-различно съдържание. Вж. БЕЛМЕР, Фьодор. Цит. труд. с. 161.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

задълженията на счетоводството се включва и създаване на информация за целесъобразността и ефективността на тяхното използване в интерес на предприятието и обществото. Последното дава основание да се направи изводът, че предметът на счетоводството е динамичен, като неговата динамика е обективно обусловена от промените в икономическата реалност в обективен и субективен аспект. Съобразно това се променя и интерпретирането на някои, използвани от счетоводството икономически категории и понятия – капитал, лихва, печалба и др.

Много силна е и връзката между счетоводната отчетност и статистиката като два от клоновете на стопанската отчетност. Г. Илиев посочва, че “историята на стопанската отчетност е история на диалектиката на два противоположни, но взаимно обвързани и взаимно допълващи се процеса – процесите на диференциация и интеграция”¹⁴. На база на моделирането на тези процеси авторът прави паралелно изследване на теорията и практиката в отчетността, като следва хронологията на развитието. Логическата постройка на представения модел позволява на автора да прогнозира развитието на системата на стопанската отчетност, както в краткосрочна перспектива, така и за един относително по-дълъг период. Изводът, който прави е, че “системата на стопанската отчетност се развива в условията на съвременния научно-технически прогрес” и “бъдещето принадлежи на единната интегрирана стопанска отчетност”¹⁵.

Достиженията на техническия прогрес създават предпоставки за интегриране на отделните отчетни системи и за формиране на единна отчетно-информационна система в предприятията. Това обаче не означава “обединяване и обезличаване на използваните от всяка система специфични методи на отчитане”¹⁶, а постигане на единно документиране, обработване, съхраняване и ползване на информацията, изграждане на единна организационна структура на отчетния процес.

Счетоводството предоставя информация на статистическите органи (главно чрез годишния финансов отчет), която намира и съответна статистическа интерпретация. Това дава основание за определяне на първичността на счетоводните данни пред последващото им вторично статистическо интерпретиране. Същевременно редица статистически методи намират приложение в счетоводството при провеждане на счетоводния анализ, възприеман като завършващ етап на отчетния процес.

При изследване на връзката между счетоводството и математиката следва да се посочи, че значително нараства ролята на моделирането в счетоводната отчетност, което води до конституиране на определени модели, способства за въвеждането на ред в получаването и обработването на информацията за отчитаните обекти, на база на което се засилва качествена характеристика “ползност” на информацията.

Моделирането създава условия за внедряване на нова методология в организацията на счетоводната отчетност, съответстваща на най-общото, което

¹⁴ ИЛИЕВ, Г. и др. Основи на счетоводството, Цит. труд. с. 10.

¹⁵ П а к там, с. 14.

¹⁶ ПЕРГЕЛОВ, К. Съобразяването на счетоводната отчетност с постиженията на науката и техническия прогрес – обективно необходим и исторически детерминиран процес.- Доклад пред научно-практическа конференция на тема: “Счетоводната отчетност в условията на научно-техническия прогрес”, Свищов, 1983. Цит. по Юбилеен сборник посветен на проф. Коста Пергелов по случай навършване на 80 годишна възраст и 55 години непрекъсната преподавателска дейност.- София: УНСС, 2002, с. 106-107.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

характеризира и свързва счетоводната отчетност на различните отрасли¹⁷. Това е резултат от приложението на богатия математически апарат (линейна алгебра, теория на множествата, математическа логика и др.), математическо интерпретиране на системата на сметките и двойственото отразяване, геометрична интерпретация на стопанските операции. Посредством моделирането се построява единен матричен модел на стопанските операции в счетоводната отчетност. Положителните моменти от това се изразяват в премахване на дублирането, еднозначност при решението на еднаквите счетоводни казуси в различните отрасли, намаляване на субективизма и стандартизация на счетоводната отчетност.

По-пълното обхващане и метрифициране на всички фактори, които в една или друга степен влияят върху стойността на предприятието предполага в системата на счетоводството, наред с използваните от него частни методи, да намерят по-широко приложение и някои от методите на общата теория на познанието, както и конкретни способности на икономико-математическото и математико-статистическото моделиране.

Очертаните връзки позволяват да се направи изводът, че счетоводството обединява гледните точки на икономическите теории, статистиката и математиката, и наред с приложението на специфичните за него способности, методи и средства то обезпечават измерителния процес в икономиката. Всичко това го определя като исторически обособила се иконометрична система.

II. Възможности за по-пълно използване на счетоводната информация при управлението дейността на банката по акумулиране на чужди парични средства

Счетоводство на банките може да се определи като научно обоснована система за непрекъснато, взаимно обусловено и документално отразяване на всички процеси, протичащи в банковите институции с оглед тяхното изучаване и управление.

Повишаването на научното ниво на управление, степента на обоснованост на взетите решения обективно предполагат постоянен ръст на степента на информираност на управленските органи. Задълбоченият и всеобхватен анализ на дейността на банката по акумулиране на чужди парични средства е необходимо условие за ефективното ѝ управление, но той може да бъде осъществен само при наличие на своевременна информация, пълно и точно отразяваща състоянието, хода и постигнатите резултати от тази дейност. Необходимостта от такава информация в съответствие с последователността и взаимната обвързаност на стопанския процес, стопанските операции и резултатите от тях определят значимостта на счетоводната отчетност в хода на управленския процес.

В процеса на своето функциониране счетоводната отчетност класифицира, систематизира, окрупнява постъпилата на нейния вход информация, след което изготвя финансовите отчети на банката, изучава ги и ги анализира с цел получаването на реална картина за финансовото и имущественото състояние на банката и вземане на адекватни управленски решения. Ето защо се изразява становището, че усъвършенстването на способите за създаване на счетоводна информация за дейността на банката по акумулиране на чужди парични средства и подобряването възможностите за

¹⁷ П а к там. с. 107.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

използване на създадената информация ще създаде условия за повишаване ефективността от управлението на тази банкова дейност.

В съвременните условия нараства необходимостта от цялостно и задълбочено изследване на процесите и явленията в търговските банки. Затова създаваната счетоводна информация трябва напълно да удовлетворява информационните потребности на управленските органи от разнообразни и детайлизирани данни, предоставени на различни интервали от време и в различни разрези и последователност. Целесъобразно е управленските органи на банката предварително да поставят своите искания относно насоките на счетоводния анализ и вида на представяне на резултатната информация. На тази основа всяка банка може да организира счетоводната си система така, че да групира счетоводната информация в зависимост от целите на счетоводния анализ в услуга на мениджмънта за вземане на управленско решение. В тази връзка от голямо значение е възприемането на правила и изисквания за отразяването на привлечените средства по конкретни синтетични сметки, както и правила за аналитичното им отчитане по редица критерии, в съответствие с насоките на счетоводния анализ. С разработването и възприемането на такива правила ще се повиши съдържателността и полезността на информацията в синтетичен и аналитичен вид.

Могат да се предложат следните насоки за възможностите, които да осигурява изградената от всяка банка организация на счетоводната отчетност:

1. Възможност за упражняване на ефективен предварителен и текущ контрол на входа на счетоводната система;

2. Получаване на надеждна информация за хронологията и последователността на стопанската дейност, стопанските процеси и стопанските резултати от нея и систематизирането ѝ по отделни обекти, за които се отнася;

3. Възможност за допълване на нови обекти на отчитане и анализиране, възникващи в хода на дейността;

4. Разгърнато аналитично представяне на отделните счетоводни обекти, съобразно насоките на счетоводния анализ и възможност за точно пренасяне на тази информация към съответното синтетично ниво;

5. Спазване на утвърдените национални и в определени случаи международни класификатори, норми и стандарти;

6. Съответственост, своєвременност, обективност, пълнота, аналитичност, ценност и полезност на представяната на управленските органи на банката счетоводна информация, която да послужи за вземането на ефективни решения с оглед редуциране на съответните негативни страни в банковата дейност, опазване на имуществото и цялостно издигане на просперитета на банката. Във визираните качествени характеристики на счетоводната информация се влага следното съдържание:

- Съответственост - различни по съдържание и форма отчети, представяни на различни интервали от време, съобразно предявените от управленските органи искания;

- Своєвременност – счетоводната информация да бъде представена тогава, когато възникне необходимост от нея, тъй като всяко забавяне води до загуба на значението ѝ за вземане на адекватни управленски решения;

- Обективност - независимо че счетоводната информация се основава на редица предположения и субективни оценки, нейната обективност се гарантира с регламентираните от МСФО методи за измерване и оценки;

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

- Пълнота и аналитичност – обектите на счетоводно отчитане да са обхванати и детайлизирани до степен, осигуряваща в пространствен и времеви аспект счетоводна информация в най-различни разрези, без за целта да се извършва допълнителен подбор и групировка. В тази връзка Иван Душанов подчертава, че изискването за аналитичност “в никакъв случай не бива да се разглежда и третира като необходимост от създаване на много на брой счетоводни сметки и подсметки”¹⁸. Затова се определя като важен момент обвързването на изискванията за пълнота на обхвата и аналитичност в съдържанието на счетоводната информация с нейното предназначение за управленските органи от различни йерархични равнища.

- Ценност и полезност - обуславят се от целите, за които е предназначена информацията и от нуждите на потребителите от съответното количество и качество на даден вид информация. Имайки предвид, че информационните потребности на различните органи на управление са различни, то счетоводната информация трябва да се подготвя в разрези съобразно йерархичното равнище, за което е предназначена.

Изградената организация на отчетността при спазването на предложените насоки ще улесни точното определяне на информационната връзка от и към системата на банковата отчетност и ще даде добри възможности за изграждането на права и обратна връзка между оперативните, управленските и контролните органи на търговската банка.

Практическите проучвания позволиха разкриването на някои непълноти в организацията на аналитичната счетоводна отчетност в банките. Значението на аналитичното отчитане на привлечения капитал в банките е много голямо, тъй като посредством него се постига необходимата детайлизация на отчетния обект, създава се възможност за ефективно управление на дейността на банката по привличане на чужди парични средства и за осъществяване на предварителен, текущ и последващ контрол върху нея. Ето защо се изразява становището, че разгръщането на аналитичните нива в насоки, даващи информация за разпределението на привлечения ресурс по източници на средствата, способ за акумулиране, специфика в лихвения режим, наличие на неснижаем остатък по сметката, степен на изискуемост и други, позволяват редуцирането на някои от несъвършенствата в организация на отчитането на привлечения капитал в банките.

Усъвършенстването на аналитичното отчитане на отделните форми на привлечения капитал в представените насоки създава условия за по-доброто им обобщаване, анализиране и съпоставяне с международно и национално възприети норми. Така разгърнатите аналитични нива на счетоводната информация ще имат първостепенно значение при управлението на ликвидността, ще улеснят структурния анализ на ресурсната база на търговската банка и ще оптимизират управленските решения.

На база на прилагането на предложените аналитични признаци, могат да се разкрият следните информационни възможности:

1. Изготвяне на извлечения и справки за получени кредити и депозити с настъпващ падеж.
2. Установяване на нетния паричен поток и ликвидността на търговската банка през отделните отчетни периоди.

¹⁸ ДУШАНОВ, Ив. Качество, отчетност и контрол / Ив. Душанов. – Доклад за Научноприложната конференция, Пловдив: 8-9 февруари 1984, СНР в България, София, 1984, с. 77.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

3. Извършване на структурен анализ, насочен към представяне на съотношенията между отделните групи и видове ресурси и тяхната динамика.

4. Разкриване на концентрации на привлечения капитал от определени региони и клиенти и извършване на адекватни корекции в политиката на банката по акумулиране на чужди парични средства.

5. Разкриване на зависимостта на банките от отделните видове ресурси.

6. Определяне на неснижаемия остатък по депозитите, който служи като основа за осъществяване на “трансформация на падежите”.

7. Определяне на чувствителните към промени в лихвения процент пасиви на банката.

8. Извършване на подробен анализ, оценка и набелязване на мероприятия за управлението на отрасловия риск.

9. Изготвяне на редица други отчети в търговските банки.

По този начин счетоводството ще бъде една надеждна и необходима за управлението на банката информационна система. Създаваната от него синтетична, аналитична и сводирана информация ще се използва от управленските органи за диагностициране и адекватно коригиране на дейността на банката в т.ч. и на дейността по акумулиране на чужди парични средства.

III. Оценяването на отчетните обекти – способ за реализиране на счетоводния процес в банките

Банките са задължени да изготвят годишните си отчети съгласно изискванията на одобрените Международни стандарти за финансово отчитане (МСФО). Въпреки, че регулаторните органи и Национална агенция за приходите приемат стандартите като база за финансовата отчетност, важно е да се отбележи, че в допълнение към подаването на финансовите отчети, банките са задължени да предават и отчети на базата на принципа за предпазливост на Българска Народна Банка (БНБ).¹⁹

Отчетите, изготвени на база принципа за предпазливост могат да прилагат и принципи, които се различават незначително от предвидените в МСФО. БНБ изисква разбивки на информацията във финансовите отчети на търговските банки в страната, както и допълнителна информация, в помощ на мониторинга върху рисковете във връзка с изискванията на принципа на предпазливостта. Неотдавна БНБ прие образците на Консолидирани финансови отчети, издадени от Комитет на Европейските банкови надзорни органи (КЕБНО), за целите на отчетността на банките. Те са разработени с цел хармонизиране на регулаторната отчетност с одобрените МСФО и отразяването на подхода за използване на “филтри на предпазливост” за адаптирането на финансовите отчети съгласно стандартите²⁰.

Интерес представляват и методите за оценка на привлечените средства.

В Международен счетоводен стандарт **39 Финансови инструменти: признаване и оценяване** един финансов пасив при първоначалното признаване като такъв се оценява по справедлива стойност, като промените в справедливата стойност се отчитат в печалбата или загубата.

Стандартът уточнява също, че справедливата стойност на пасив, притежаващ характеристика „на виждане“, например депозит на виждане, не е

¹⁹ СЪСТОЯНИЕ на счетоводството в България. Доклад на Световната банка от м. юни 2008 г. <http://siteresources.worldbank.org/BULGARIAEXTN/Resources/305438-1224088560466/33061PReportAAengl.pdf>, р. 7.

²⁰ П а к там, р. 7.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

по-малка от платимата сума при поискване, дисконтирана от първата дата, на която може да се поиска изплащане на сумата.

След първоначалното признаване предприятието оценява всички финансови пасиви по амортизирана стойност с използването на метода на ефективния лихвен процент, с изключение на финансови пасиви, отчитани по справедлива стойност в печалбата или загубата. Пасивите – деривативи, които са обвързани с некотиран капиталов инструмент и трябва да се уредят чрез прехвърлянето на некотиран капиталов инструмент, чиято справедлива стойност не може да се оцени надеждно, се отчитат по цена на придобиване²¹.

Счетоводната политика на някои от проучените банки регламентира справедливата стойност на депозитите и другите краткосрочни задължения да се доближава до отчетната стойност, в случай че падежът им ще настъпи в по-близък период от време. В момента не съществува достатъчен пазарен опит, стабилен и ликвиден пазар за други финансови активи и пасиви, за които да има публикувана пазарна информация. Съответно, справедливата стойност не може да бъде определена надеждно. Според ръководството на тези банки, при тези обстоятелства, отчетената им възстановима стойност е валидна и полезна за целите на отчета.

При изготвяне на финансовите си отчети други банки използват като база за отчитане на пасивите метода на историческата цена, с изключение на ценните книжа за търгуване, инвестициите за продажба и деривативните финансови инструменти, които се преоценяват текущо.

Привлечените средства се признават първоначално по “себестойност”, т.е. справедливата стойност на получените парични потоци при възникване на пасива, намалени с разходите по сделката. В последствие привлечените средства се оценяват по амортизирана стойност, като всяка разлика между нетните парични потоци и остатъчната стойност се признава в отчета за доходите по метода на ефективната лихва за срока на пасива. Приходите от лихви и разходите за лихви се признават в отчета за доходите за всички лихвоносни инструменти като се използва метода на приходи от прилагане на ефективния лихвен процент.

Разходите за лихви по привлечени средства се отчитат на база времеви периоди, чрез използване на метода на ефективната лихва, като се амортизира всяка разлика между първоначално отчетената стойност на съответния пасив и стойността му на датата на падежа.

Ценни книжа, продадени при условията на обвързващо споразумение за обратно изкупуване (“репо”) се представят във финансовия отчет като ценни книжа за търгуване или инвестиции на разположение за продажба, а задължението към контрагента по споразумението се представя като задължение по споразумение за обратно изкупуване.

Оценяването на отделните отчетни обекти е база за реализиране на счетоводния процес в банките.

IV. Счетоводни аспекти на банковите ипотечни облигации

Счетоводството като клон на научното познание се влияе непрекъснато от развитието на обществените и икономическите процеси. Способността да отразява по специфичен и уникален начин естествения кръгооборот на капитала по думите на проф. Коста Пергелов го прави „научно обоснована система на

²¹ Вж. МЕЖДУНАРОДНИ стандарти за финансово отчитане (МСФО™) 2006. ФКМСС, 2006, с. 2212-2273.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

информация, характеризирайки се със самостоятелност, оригиналност и зрялост”.²² Непрекъснатият стремеж към възможности за усъвършенстване ще спомогнат за разгръщане на нейния потенциал и полезността ѝ за управлението на банковото предприятие.

За осъществяване на дейността си, търговските банки използват утвърдените организационни форми – приемане на влогове и депозити, емитиране на облигационни заеми (в т.ч. и ипотечни), репо-сделки.

Спецификата на всяка от използваните организационни форми предполага конкретни казуси, предполагащи изразяването на съждения относно рационализиране на счетоводно-отчетния им процес.

Поради ограничеността в обема на разработката и специфичните интереси на автора, обект на разглеждане в този параграф е счетоводното отчитане емисиите на ипотечни облигации.

Особен интерес представлява проблематиката относно счетоводното интерпретиране на банковите облигационни заеми, емитирани срещу ипотечно обезпечение по предоставени кредити от банките. Тази възможност за привличане на капитал от търговските банки у нас беше законово регламентирана през 2000 г., с нарочно приет от БНБ Закон за ипотечните облигации²³. Съгласно чл. 2, ал. 1 на посочения нормативен акт, банките емитират ипотечни облигации на основата на портфейлите им от кредити, обезпечени с една или повече първи по ред ипотеки в полза на банките върху недвижими имоти (ипотечни кредити)²⁴.

При секюритизиращата сделка, каквато е емисиите на ипотечни облигации, банката едновременно поема и се освобождава от риск. С получаването на паричните средства от пласираните ипотечни облигации, тя намалява своя риск, свързан с общата ѝ ликвидност. В същото време, банката поема риск по отношение на бъдещата си ликвидност. С оглед на предписаните правила за управление на кредитния риск от Базелския комитет „...е важно банките системно да установяват и измерват експозициите си към различните сектори и региони, така че ръководството да е запознато с поеманите рискове и ако е необходимо, да коригира разликта.”²⁵ Редуцирането на експозициите към отделните кредитополучатели е основен начин за управление, предписан в посочените правила. По този начин ще се постигне намаление на кредитния риск за сметка на намаляване на кредитните експозиции, което в крайна сметка при ипотечните кредити означава и ограничени възможности за привличане на финансов ресурс.

Въпреки че режима на емитиране и пласиране на облигациите обезпечени с ипотека не се отличава съществено от този на необезпечените облигации, в модела за тяхната счетоводна интерпретация се наблюдават съществени различия и специфични особености. Най-общо същите се предявяват в следните направления:

Първо. Основание за емитирането;

Второ. Наличието на определени рискове, свързани с използването на ресурса, привлечен посредством ипотечните облигации.

²² ПЕРГЕЛОВ, Коста Счетоводна отчетност на нестопанските организации. Книгоиздателство „Г. Бакалов” – Варна, 1988, с. 3 ., Цит по: Меразчиев, В. Банково посредничество, Свищов 2003 , с. 55 .

²³ ДЪРЖАВЕН, вестник, обн. бр. 83 от 2000 г.; бр. 59 от 2006 г.; бр. 52 и 59 от 2007 г.

²⁴ ПАК, там .

²⁵ Сборник документи, издадени от Базелския комитет по банков надзор, с. 68 .

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

Акционерното дружество, като правна форма за съществуването на търговските банки не е достатъчно условие за емисия от тяхна страна на ипотечни облигации. Необходимо е същите да имат формиран портфейл от ипотечни кредити въз основа на които да се осъществи издаването на определен брой облигации, представляващо определена част (процент) от сумата на обезпечението (ипотечните кредити). Това от своя страна поражда необходимостта от навременна, точна и постоянно актуализирана информация по отношение на предоставените кредити, с оглед преценката на ръководството на банката за възможността в какъв размер и за какъв срок да се емитира ипотечен облигационен заем.

От направените проучвания в отчетния процес на търговски банки издаващи ипотечни облигации е видно, че е налице възможност за рационализация на отчетния процес в това отношение. Основни направления за корекции са използваните сметки за осъществяване на счетоводното отчитане. От предвидените в банковия сметкоплан синтетични счетоводни сметки не може да се получи информация какви възможности съществуват за емитиране на ипотечни облигационни заеми. Въпреки че банките са нормативно задължени да водят публичен регистър²⁶ за покритието по ипотечните облигации, той не им предоставя актуална информация относно възможностите за емисия.

С предоставянето на ипотечен кредит банката практически получава възможност за привличането на дългосрочен ресурс. Поради тази причина като допълнение при счетоводната интерпретация на предоставените ипотечни кредити е отчитането по задбалансов път на неусвоената възможност, относно привличането на този вид ресурс.

Необходимостта от този вид информация е полезна по отношение на бюджетирането на размера на ресурсната база. Тя дава възможност на банката да установи каква част от общия обем средства необходими за осъществяване на дейността ѝ, могат да се привлечат чрез емисията на ипотечните облигации, както и за прогнозиране на това в каква степен същата може да намали кредитния си риск, посредством секюритизация на рисковите си активи; диверсифициране на кредитния си портфейл, а от тук и оптимизиране на формите, чрез които банката ще привлече дългосрочен паричен ресурс.

Тази информация може да се набира чрез задбалансови счетоводни сметки. В сметкоплана се предвижда да се включи синтетичната счетоводна сметка **Разни статистически сметки – възможност за емисия на ипотечни облигационни заеми**. Към сметката следва да се открият две подсметки: **Ипотечни кредити, като обезпечения по ипотечни облигационни заеми**, и **Други обезпечения по ипотечни облигационни заеми**. На аналитично ниво към всяка подсметка е целесъобразно въвеждането на признаците: „вид валута” и „вид на обезпечението”. Признакът „вид на обезпечението” е особено важен, тъй като съгласно нормативните постановки обезпеченията влизат с различен процент от стойността си в състава на покритието, осигурено посредством кредитите, което представлява и предполагаемата сума, която е възможно да се емитира.²⁷ Сметките ще се дебитират при предоставяне на кредити със съответния вид обезпечение, както и при валутна преоценка в посока увеличение, а ще се кредитират при

²⁶ ЗАКОН за ипотечните облигации, чл. 7, ал. 1 - Държавен вестник, бр. 59 от 2007 г.

²⁷ Съгласно постановките на чл. 6, ал. 1, на Закона за ипотечните облигации, ипотечните кредити обезпечени с жилища участват максимум с 80% от стойността на обезпечението, докато кредитите обезпечени с други недвижими имоти с 60% - ДЪРЖАВЕН вестник, бр. 59 от 2007 г.

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

погасяване на кредитите и при валутна преоценка в посока намаление. Дебитирането и кредитирането на посочените сметки ще е в кореспонденция със *сметка Обща пасивна задбалансова кореспондираща сметка*. Салдото по тези сметки ще показва, каква е възможността за получаване на финансов ресурс за банковото предприятие, чрез емисия на ипотечни облигации.

Предоставените обезпечения във вид на ипотечни кредити продължават да се отчитат във финансовите отчети на банката, поради което може да се направи извода че чрез емисията на ипотечни облигации се извършва балансова секюритизация на основни финансови активи (ипотечни кредити). При това положение, ипотечният кредит се превръща в актив заложен като обезпечение. Това налага и конкретни съображения при осъществяването на счетоводно-отчетният процес. В сметкоплана на банките, липсва сметка за отчитане на заложените като обезпечение дълготрайни финансови активи. В литературата са дадени предложения в това отношение²⁸.

Имайки предвид това обстоятелство, предлагаме към подгрупа сметки: *Финансови активи заложен като обезпечение* да се включат следните сметки:

Сметка Дългосрочни ипотечни кредити, заложен като обезпечение в лева;

Сметка Дългосрочни ипотечни кредити, заложен като обезпечение във валута;

Сметка Дългосрочни вземания, заложен като обезпечение в лева;

Сметка Дългосрочни вземания, заложен като обезпечение във валута;

Сметка Други финансови дълготрайни активи, заложен като обезпечение в лева;

Сметка Други финансови дълготрайни активи, заложен като обезпечение във валута;

Постигането на разрезност на информацията на синтетично ниво ще спомогне за осъществяването на строг контрол и надзор от страна на банката по отношение на обезпеченията, гарантиращи ипотечните облигации – информация, която е изключително важна за управлението на риска. Блокираните парични средства и вземания, като обезпечение ограничават банката при действията в качеството ѝ на разпоредител спрямо тях, което при липса на такава информация би породило сериозни проблеми, свързани с ликвидността ѝ.

На аналитично ниво отчетността е възможно да се задълбочи по признаците: секторна принадлежност; местно или чуждестранно лице и др.²⁹

Изразените становища не изчерпват проблематиката и възможностите за рационализиране на счетоводно-отчетния процес по отношение на ипотечните облигационни заеми. Напротив, Банковият сметкоплан и текущото счетоводно отчитане ще останат отворени откъм промени в това отношение. Те ще бъдат продиктувани както от динамиката в нормативната уредба, така и от общественото развитие. Търсенето обаче на възможности за усъвършенстване

²⁸ ДУШАНОВ, Иван и др. Примерен индивидуален сметкоплан на стопанското предприятие/ Иван Душанов, Николай Орешаров, Христина Орешкова, Виктор Хаджикотев, Ромина, София, 2003; МЕРАЗЧИЕВ, Васил. Примерен банков сметкоплан/ Васил Меразчиев, Свищов 2007.

²⁹ Вж. Наръчник по аналитична отчетност в банките, КУБС 1994 .

Георги Баташки, Д. Ималова, Р. Маринова, В. Вечев

на счетоводството предполага създаването на качествен информационен ресурс за целите на анализа във връзка с вземането на прецизни управленски решения.

Резултати от изследването:

Целта на изследването е да се проучи нивото на организацията в системата на счетоводството и анализа по отношение на привлечения капитал в търговските банки в Република България. В резултат на изследването може да изведем че на настоящият етап счетоводното отчитане и анализа в банките се характеризират с редица слабости и недостатъци:

1. Банките продължават да прилагат предложението от КУБС и утвърден от БНБ през 1993 г. в Наръчника по банковото счетоводство Национален банков сметкоплан.

2. Осъществяването от банките синтетично и аналитично отчитане на привлечения капитал не осигурява достатъчно детайлизирана информация за извършване на счетоводен анализ и вземане на адекватни управленски решения.

3. Извършваният в момента счетоводен анализ в банките е твърде стеснен - свежда се и се ограничава предимно до изготвяне на отчетни форми за БНБ, в качеството ѝ на надзорен орган, по издадените от нея наредби.

Тези констатации позволиха да се направят предложения за усъвършенстване на синтетичното и аналитично счетоводно отчитане на привлечения капитал, както и на извършвания счетоводен анализ, с оглед повишаване ефективността от управлението на дейността на банките по акумулиране на чужди парични средства.

Постигнатите резултати могат да се структурират в следните направления:

1. Усъвършенстване организацията и технологията на счетоводно-отчетния процес.
2. Усъвършенстване на банковия сметкоплан.
3. Подобряване на възможностите за използване на счетоводната информация във връзка с извършване на счетоводния анализ.
4. Теоретическо обосноваване на методика за счетоводен анализ на привлечения капитал в банките.